

14

Βιολέττα

«ΑΜΑΛΘΕΙΑ»

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ

(1886 - 1963)

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ 47 (ΑΠΡΙΛΙΟΥ - ΙΟΥΝΙΟΥ 1981)

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΗΤΗΣ
1981

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ*

(1886 - 1963)

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

Στις 28 τοῦ Φλεβάριου συμπληρώθηκαν 10 χρόνια, ἀπὸ τότε ποὺ ἄφισε τὴν τελευταία του πνοή, ἐδῶ στὸ Ἡράκλειο, ὁ Γιάννης Μουρέλλος. Τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων Ἡρακλείου, ἡ ὀργάνωση τῶν Κυριῶν τῆς πόλης μας, ποὺ τόσο τὴν τιμᾶ μετὴν πλούσια καὶ πολυσχιδῆ δράση της κατὰ τὴν 20ετῆ σταδιοδρομία της, σὲ κάθε ἀνώτερη κοινωνικὴ ἐκδήλωση καὶ πνευματικὴ ἀνάταση, ἀποφάσισε νὰ τιμήσει τὴ μνήμη τοῦ Γιάννη Μουρέλλου μετὴν ἀποψινὴ συγκέντρωση, καὶ μετὴν ἐπιστράτευσε νὰ σᾶς, πῶ μερικὰ λόγια, σχετικὰ μετὴ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Ὁμολογῶ πὺς δὲν εἶμαι ὁ εἰδικὸς ποὺ θὰ ἔπρεπε γιὰ τὸ θέμα τοῦτο. Ἀλλὰ ἀπὸ σεβασμὸ στὴ μνήμη τοῦ ἀξέχαστου φίλου καὶ στὴν προσπάθεια τοῦ Λυκείου νὰ τιμήσει ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα πνευματικὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλείου, δέχτηκα, μετὴν διαβεβαίωση ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι δὲν θὰ ἀνταποκριθῶ, ὅπως θὰ ἔπρεπε, στίς ἀπαιτήσεις τοῦ θέματος, γιατί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ὁ χρόνος δὲν ἦταν ἀρκετὸς γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὴν προπαρασκευὴ του, καὶ γι' αὐτὸ προκαταβολικὰ ζητῶ τὴν ἐπιείκειά σας.

Σήμερα, στὴν πιὸ ὕλιστικὴ ἐποχὴ ποὺ ζῇ τὸ Ἡράκλειο, καλὸν εἶναι, ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλεται, νὰ ὑπενθυμίζομε στοὺς νεώτερους γιὰ νὰ παραδειγματίζονται, ὅτι ἐδῶ, σ' αὐτὴ τὴν πολιτεία μετὴ τὴ μεγάλη ἱστορία, πρὶν ἀπὸ λίγα μόλις χρόνια ἀνθοῦσε μιὰ ζωὴ, ποὺ εἶχε πολὺ σχέση μετὴ τὸ πνεῦμα καὶ ἀνάδειξε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους, ποὺ μερικοὶ κατακτῆσαν παγκόσμια ἀκτινοβολία. Ἡ ταραγμένη ἀπὸ τόσα ἱστορικὰ γεγονότα ἐποχὴ ἀναμφισβήτητα εἶχε ἐπίδραση στὴν ψυχοσύνθεση καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα καὶ τὴς πνευματικῆς ἀναζητήσεως τῶν νέων ἐκείνης τῆς περιόδου. Ἡ Κρήτη, καταματωμένη, καὶ μετὴ τὴς πληγῆς της νοπὲς ἀκόμα, ὅπως λέει κι ὁ ποιητής, ἔκανε τὰ πρῶτα της μεταπελευθερωτικὰ βήματα καὶ προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ τὸ δρόμο της. Ὅστερα ἀπὸ πολλῶν αἰώνων δουλεία εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ πνευματικὸς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ κατευθύνουν τὰ βήματά της, πάνω στὰ ἐρείπια καὶ

*) Στις 20 τοῦ Μάρτη τοῦ 1973, μετὴ τὴ συμπλήρωση 10 χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ἀείμνηστου Γιάννη Μουρέλλου, ἔγινε φιλολογικὸ μνημόσυνο στὴ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Μάρκου, στὸ ὁποῖο εἶπα τὰ παρακάτω σύντομα λόγια γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ἔργο του.

Γιὰ τοὺς νεώτερους, ποὺ δὲν ἔζησαν τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου, νομίζω πὺς ἀξίζει νὰ δημοσιευτοῦν, καὶ μάλιστα στὸ θαυμάσιο περιοδικὸ «ΑΜΑΛΘΕΙΑ» τοῦ γειτονικοῦ Νομοῦ Λασιθίου, τὸ περιοδικό, ποὺ ὁλόκληρη τὴ δεκαετία 1970 - 1981 κρατεῖ σὲ περιωπὴ τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα ὁλόκληρης τῆς Κρήτης καὶ εἰδικὰ τοῦ Νομοῦ Λασιθίου, ὅπου εἶδε τὸ πρῶτο φῶς καὶ ὁ Μουρέλλος.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΑΔΕΛΦΟΙ ΔΕΛΤΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

τις καταστροφές, που δημιούργησαν και συσώρευσαν οι ἀλλεπάλληλες ἐπαναστάσεις. Καὶ πνευματικούς ἀνθρώπους δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ γεννᾷ ἡ Κρητικὴ Γῆ, ἀπὸ τότε πού ὁ ἀνθρώπος πάτησε τὸ χῶμα της, ὅπως δείχνουν τὰ ἔργα του, τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα.

Ἔνας ἀπὸ τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους τῆς Κρήτης, πού ἄφισε ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς του, εἶναι καὶ ὁ τιμώμενος ἀπόψε Γιάννης Μουρέλλος.

Ὁ Γιάννης Μουρέλλος γεννήθηκε τὸ ἔτος 1886, ὅταν ἡ Κρήτη εἶχε τὶς τελευταῖες ὥδινες γιὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν πιὸ βάρβαρο καὶ τὸν πιὸ αἰμοβόρο ἀπὸ ὅλους τοὺς κατακτητὲς της, στὸ χωριὸ Χουμεριάκο τοῦ Μεραμπέλου. Τὸ Χουμεριάκο τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας ἦταν τὸ μεγαλύτερο χωριὸ τοῦ Μεραμπέλου, ὕστερα ἀπὸ τὴν Κριτσά καὶ τὸ Καινούργιο Χωριό, τὴ σημερινὴ Νεάπολη. Τὸ 1583 ἀναφέρεται μὲ 1061 κάτοικους, ἐνῶ σήμερα δὲν ἔχει οὔτε τοὺς μισοὺς. Στὰ συμβόλαια τῆς μονῆς Ἀρέτι ἀναφέρεται Χουμεριάκο τῶν Καρῶν. Καρὲς ἦταν ἀρχοντοχώρι, μὲ ὠραῖες οἰκοδομές, μέγαρα τῶν φεουδαρχῶν τῆς περιοχῆς. Ἀκόμη σώζεται ἡ ἐξώθυρα ἐνὸς βενετσιάνικου μεγάρου, πού εἶναι γνωστὴ στὸ χωριὸ μὲ τὴν ὀνομασία **ρ ω μ ἄ ν α π ο ρ τ ἔ λ α**.

Τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας τὸ Χουμεριάκο γίνεται τὸ μεγαλύτερο τουρκοχώρι τοῦ Μεραμπέλου, μὲ τοὺς σκληρότερους καὶ πιὸ αἰμοβόρους ἀγάδες, σωστὴ **λ υ κ ο φ ω λ ι ἄ**, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Μουρέλλος στὴν ἱστορία του. Ὁ Ἀληδᾶκος, πού ἦταν ἀφορμὴ νὰ βγῇ στὸ θοῦνὸ ὁ Καζάνης, ὁ Σκιζόραχος, πού ἔσκιζε τὴ ράχη τῶν θυμάτων του γιὰ νὰ διασκεδάζει, ὁ Πιλαβομεμέτης εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ αἰμοβόρα θηρία τοῦ Χουμεριάκου.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ σφηκοφωλιά ζοῦσαν φυσικὰ καὶ Χριστιανοί, καὶ μὰ οἰκογένεια ἀπὸ τὶς Χριστιανικὲς ἦταν καὶ ἡ οἰκογένεια Μουρέλλου. Πιστεύω ὅτι τὸ ἐπώνυμο δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ λέξη **μ ο υ ρ ἔ λ λ ο**, ὅπως λέμε ἐδῶ στὴν Κρήτη τὸ νεαρὸ ἐλαιόδενδρο. Πιθανότερο νομίζω, ὅτι κατὰ τὴ Βενετοκρατία εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὸ Χουμεριάκο ἄποικοι Βενετοὶ μὲ τὸ ὄνομα **Murello**, πού σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, ἐξελληνίσθησαν, ὅπως συνέβη μὲ πολλοὺς Βενετοὺς ἀποίκους, πού δὲν διατήρησαν ἀπὸ τὴ βενετικὴ καταγωγὴ τους παρὰ μόνον τὸ ἐπώνυμό τους. Τέτοιοι ἦταν οἱ Κορνάροι, οἱ Κουρίνοι, οἱ Τζένοι, οἱ Τριβιζάνοι, οἱ Μουδάτσοι καὶ ἄλλοι, πού κατοικοῦσαν στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη. Γνωστὸς εἶναι ἄλλωστε καὶ ὁ διάσημος ἰσπανὸς ζωγράφος τοῦ 17ου αἰῶνα, μὲ τὸ σπανιόλικο παρόμοιο ἐπώνυμο **Murillo**. Στὴν Ἰταλία ὑπάρχουν σήμερα χωριά μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα **Murello**, πού ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸ οἰκογενειακὸ ἐπώνυμο.

Τὸ ἐπώνυμο Μουρέλλος ἀναφέρεται στὸ Μεραμπέλλο ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα. Σὲ συμβόλαιο τῆς μονῆς Ἀρέτι τοῦ 1634 ἀναφέρεται σὲ σημείωση, γραμμένη μὲ ἄλλα χέρι τὸ 1715, ὅτι ὁ ἱερομόναχος Γαβριὴλ Μουρέλλος παρέλαβε ἀπὸ τὴ Σπιναλόγκα, τότε πού παραδώθηκε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς στοὺς Τούρκους, βιβλία τῆς Παναγίας τῆς Καρδιώτισσας, ἀνθολόγιο, εὐαγγέλιο καὶ ἄλλα, ἄμφια, δυσκοπότερα κ.λπ. Πιθανότατα ὁ Γαβριὴλ κατάγεται ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια τοῦ Χουμε-

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΡΕΛΛΟΣ (1886 - 1963)

ριάκου.

Σχετικά με την ιστορία της οικογένειας Μουρέλλου με πληροφόρησε ο κ. Γεώργιος Μουρέλλος, ότι στην εκκλησία της Παναγίας του Χουμεριάκου είναι έντοιχισμένη πλάκα, προερχόμενη, ως φαίνεται από τάφο, με το επίγραμμα: ΛΑΡ-ΝΑΞ ΕΝΘΑΛΕ ΚΗΤΕ ΝΙΚΟΛ ΜΟΤΡΕΛ'. Την χρονολογία δεν κατόρθωσε να αναγνώσει. Ούτε είναι γνωστό πότε έντοιχίστηκε ή πλάκα στην εκκλησία.

Ο ίδιος μου έδωσε τις παρακάτω πληροφορίες, τις οποίες άκουσε από τον πατέρα του, σχετικές με την οικογένεια των Μουρέλλιδων.

Στις αρχές του περασμένου αιώνα ζούσε στο Μεραμπέλο στο Χουμεριάκο ο Ίωάννης Μουρέλλος, ο οποίος είχε 4 γιουούς το 1821. Το Μανόλη 19 ετών, το Νικόλαο 17, τον Κωνσταντίνο 8 και το Δημήτριο 7 ετών. Είχε και μια κόρη, τη Μαρία, 16 ετών.

Ο Ίωάννης Μουρέλλος σκοτώθηκε σε μάχη το 1823, όταν ο Χασάν πασάς κατάστρεψε το Λασιθί, το Μεραμπέλο και δημιούργησε τη γνωστή τραγωδία στο σπήλαιο της Μιλάτου. Οι μεγάλοι γιοι του, ο Μανόλης, που ήταν πρωτοπαλλήκαρο του Καζάνη, και ο Νικόλαος ήταν στο βουνό και πολεμούσαν. Τα μικρά παιδιά, τον Κωνσταντίνο, το Δημήτρη και τη Μαρία, τα πήραν σκλάβους οι Αιγύπτιοι και τα πούλησαν στην Αίγυπτο, μαζί με τόσα άλλα παιδιά, ανάμεσα στα όποια ήταν και οι δυο γιοι του παπα Καμπάνη από το Ψυχρό Λασιθίου. Η Μαρία χάθηκε σε κανένα χαρέμι. Ο Δημήτρης τούρκεψε, πήρε το όνομα Σουλεϊμάν, απόκτησε στρατιωτικά αξιώματα και έγινε στρατιωτικός διοικητής του Καΐρου. Και ο Κωνσταντίνος εξισλαμίστηκε και ξαναγύρισε στο Χουμεριάκο ως Τοῦρκος με το όνομα Χασάν.

Ο Μανόλης και ο Νικόλαος κατέφυγαν στην Πελοπόννησο, όπου πολέμησαν. Ο Μανόλης, μετά την αποκατάσταση των πραγμάτων πήγε στην Αίγυπτο, για να πείσει τον αδελφό του Σουλεϊμάν να επανέλθει στη θρησκεία των προγόνων του. Εκείνος αρνήθηκε, αλλά απέλευθέρωσε πολλές σκλάβες και μεταξύ αυτών ήταν και η κόρη του παπα της Κάσου, την οποία πήρε σύζυγό του ο Μανόλης.

Ο Μανόλης, που όπως είπα προηγουμένως ήταν πρωτοπαλλήκαρο του Καζάνη, αναφέρεται ότι, εάν καλός σκοπευτής που ήταν, σκότωσε μαζί με τον Άλεξο-μανόλη το διαβόητο γιανίτσαρο της Γεράπετρας Ίμπραϊμ Κοπανά.

Γιός του Μανόλη ήταν ο Μουρελλογιάννης, που γεννήθηκε το 1840, όπλαρχηγός του Μεραμπέλου στην επανάσταση του 1866. Το 1868 προσπάθησε να σώσει το φίλο του παπα Γεώργη Γιαμαλή από το Κάτω Χωριό της Γεράπετρας, που τον μεταφέραν οι Τούρκοι σιδηροδέσμιο. Οι Τούρκοι έμαθαν το κρυφύγετό του, τον συλλάβαν και τον θανάτωσαν ύστερα από φρικτά βασανιστήρια.

Γιός του Μουρελλογιάννη ήταν ο Δημήτρης που παντρεύτηκε τη Μαρία Κουνάλη, απόγονο του Χατζή Γεώργη Κουνάλη, και γέννησε τον τιμώμενο το 1886, στον οποίο έδωσαν το όνομα του έθνικού μάρτυρα παπού.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μουρέλληδων πρόσφερε πολλά στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῆς Κρήτης πρὶν ἀπὸ τὴν ἐθνεγερσία, κατ' αὐτὴν καὶ μετὰ ἀπ' αὐτή.

Ἡ καταγωγή τοῦ Γιάννη Μουρέλλου ἀπὸ καπετάνιους καὶ πολεμιστές, ἀπὸ τὴν πατρικὴ καὶ ἀπὸ τὴ μητρικὴ γραμμή, εἶχε ἐπίδραση στὴ διάπλαση τοῦ χαρακτῆρα του. Τοῦ ἐνέπνεε πατριωτικὴ ὑπερηφάνεια καὶ τοῦ ἔδιδε θάρρος, τόλμη καὶ αὐτοπεποίθηση, ὅπως ἀπέδειξε ἔπειτα στὴ σταδιοδρομία του.

Τὰ πρῶτα γράμματα τὰ ἔμαθε στὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ὅστερα φοίτησε στὸ σχολαρχεῖο τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἔπειτα στὸ Γυμνάσιο, ὅπου τελείωσε τὶς δυὸ πρῶτες τάξεις. Τὴν τρίτη τάξη τοῦ τετρατάξιου γυμνασίου τὴν ἔκανε στὴν Ἀθήνα. Ἡ φοίτησή του τὴν προτελευταία τάξη σὲ γυμνάσιο τῆς Ἀθήνας, ὑπῆρξε σπουδαῖος σταθμὸς στὴ μελλοντικὴ πορεία τῆς σταδιοδρομίας του. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ ἕνα κύκλο νεαρῶν διανοουμένων. Καὶ συλλαμβάνει τὴν ἰδέα νὰ ἐκδώσει ἕνα περιοδικὸ μὲ τὴ συνεργασία τῶν νεαρῶν ἐκείνων διανοουμένων. Ἡ μελέτη τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου καὶ ἡ ἔλλειψη, φυσικά, οἰκονομικῶν μέσων, ἐμπόδια ἀνυπερέβλητα γιὰ ὁποιοδήποτε, δὲν τὸν κάνουν νὰ δειλιάσει. Τολμᾷ! Μεγάλο προτέρημα ἡ τόλμη, πὺν δὲν ἔλλειψε ποτὲ ἀπὸ τὸ Μουρέλλο. Καὶ σὲ ἡλικία 19 μόνο χρόνων, ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία, μὲ τὸ μαθητικὸ πηλίκιο, ἀρχίζει τὴν ἐκδοτικὴ του καριέρα, πὺν ὑπῆρξε ἔξαιρέτικα πλούσια σὲ εἶδος καὶ σὲ ποιότητα. Ὁ Μουρέλλος εἶχε ἔμφυτο τὸ καλλιτεχνικὸ ταλέντο ἐκδότῃ, καὶ κάθε φύλλο τυπωμένου χαρτιοῦ πὺν πέρασε ἀπὸ τὸ χέρι του εἶναι ἄπογο, ἀπὸ ἄποψη ὕλης, σελίδωσης, εἰκονογράφησης, ἐκτύπωσης κ.λπ.

Τὰ πρωτόλεια τῶν ἐκδοτικῶν του ἄθλων εἶναι ἕνα λαμπρὸ δεκαπενθήμερο φιλολογικὸ περιοδικὸ μὲ τὸν τίτλο «NEOTHΣ». Πιὸ πετυχημένος τίτλος δὲν μποροῦσε νὰ βρεθῇ γιὰ τὸ νεαρότατο ἐκδότῃ. Στὸ πρῶτο του φύλλο ἔχει ἕνα ὕμνο:

Στὴ Νιότη!

Βλάμησα, Νιότη, ξέγνοιαστη! Νιότη βασιλοπούλα!

Ἑλληνοπούλα, ἀγνή θεά, κ' αἰώνια Ἑλληνοπούλα!

Μοῦσα κισσοστεφάνωτη τῆς πύδ γλυκειᾶς ζωῆς μας

Κι ἀγάπη δαφνοστόλιστη τῆς πύδ τρανῆς θανῆς μας!

Αἰώνια νιότη ἀγύριστη! πανώρια! ἀντριωμένη!...

Ἐκδόθηκαν 14 δεκαεξασέλιδα φυλλάδια διαστάσεων 25X17 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου, ἀπὸ τὴν 1 τοῦ Αὐγούστου 1905 μέχρι τὴν 3 Ἀπριλίου 1906, μὲ συνεργασία ἐκλεκτῶν συνεργατῶν. Ἀνάμεσά τους εἶναι ὀνόματα πὺν ἐλάμπρυναν τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης, πὺν παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν νεοελληνικὴ Διάνοση μὲ τὸ ψευδώνυμο *Lacrima Rerum*, ὁ Στέφανος Μαρτζώκης, ὁ συνομήλικός του Ἰωάννης Σοφιανόπουλος, ὁ ἐπίσης συνομήλικός του Γεώργιος Παπανδρέου, Δημήτρ. Καλογερόπου-

λος, και άλλοι. Ο ίδιος υπογράφει με το ψευδώνυμο "Αννης Ρέλλος αλλά και 'Ιωάννης Μουρέλλος.

Ο Μουρέλλος από τότε έκανε σωστή διάγνωση των πνευματικών ικανοτήτων των συνεργατών του. Ικανότητα που θα τον βοηθήσει θετικά στην επιτυχία της εκδοτικής του προσπάθειας.

Το 1906 γύρισε στο 'Ηράκλειο και φοιτά στην τελευταία τάξη του γυμνασίου. Τότε, μαθητής ακόμη, παρουσιάζει το πρώτο έμμετρο θεατρικό του έργο «Η ΠΡΟΔΟΣΑ», που παίχτηκε από το θίασο Δημητρακόπουλου στις 16 του Δεκέμβρη του 1906. Την παράσταση παρακολούθησε πλήθος κόσμου και οι καθηγητές του, και τον χειροκρότησαν κι εκείνοι, υπερέφανοι για το μαθητή των. Η Προδοσία, «δραματικών ειδύλλιον Κρητικής υποθέσεως εις 4 πράξεις», δημοσιεύτηκε στον Α' τόμο της Κρητικής Στοάς.

Το εκδοτικό πάθος δεν αφήνει το Μουρέλλο να ήσυχάσει. Αμέσως μετά το τέλος των γυμνασιακών του σπουδών, το 1908, εκδίδει εδώ στο 'Ηράκλειο ένα λαμπρό περιοδικό, την ΚΡΗΤΙΚΗ ΣΤΟΑ, σε χαρτί λουστρασιών διαστάσεων 20X14 εκατοστά, μεγάλης πολυτελείας για κείνη την εποχή, με γράμματα των 8 και των 6 στιγμών. Τον Α' τόμο με 306 σελίδες τον συνέγραψε ο ίδιος. Στους άλλους δυο είχε συνεργασία έκλεκτη. Αναφέρω μερικά από τα ονόματα των συνεργατών του Β' και Γ' τόμων: Γεώργ. Χατζηδάκης, 'Ιωσ. Χατζηδάκης και Στέφανος Ξανθουδίδης, οι ιδρυτές του αρχαιολογικού μας Μουσείου, Κωστής Παλαμās, Πέτρος Ψηλορείτης, ψευδώνυμο του Νίκου Καζαντζάκη, Πετρούλα Ψηλορείτη, ψευδώνυμο της Γαλάτειας Καζαντζάκη, Κωστής Χαριτάκης, Στέφανος Μαρτζώκης, Δ. Ταγκόπουλος, Κωνστ. Καβάφης, 'Αριστος Καμπάνης και άλλοι, λαμπροί άστέρες στο πνευματικό στερέωμα της νεώτερης Ελλάδας. Η εικονογράφηση του είναι επίσης άψογος. Οι πρώτοι τόμοι εκδοθήκαν στο καλλιτεχνικό τυπογραφείο του Σπύρου 'Αλεξίου και ο Γ' και τελευταίος σε ιδιόκτητο τυπογραφείο.

Η Κρητική Στοά και από άποψη εκδοτική τιμά το 'Ηράκλειο, που διακρίνεται από πολύ παλιά για τις καλλιτεχνικές εκδόσεις του, που πολλές φορές ξεπερνούν τις αθηναϊκές, όπως είναι η έκδοση του 'Ερωτόκριτου, της 'Ιερās Σύνοψης κ.λπ. του καλλιτεχνικού τυπογραφείου του Στυλιανού 'Αλεξίου στον 'Αραστά. Εύχης έργο θα ήταν να εκδοθή και σήμερα στα χνάρια της Κρητικής Στοάς ένα παρόμοιο επιστημονικό - λογοτεχνικό περιοδικό στο 'Ηράκλειο. Από τις στήλες του θα μπορούσαν να εμφανίζονται οι νέοι διανοούμενοι του 'Ηρακλείου.

Το 1911 εκδίδεται ο Γ' τόμος της Κρητικής Στοάς. 'Αλλά ο Μουρέλλος προσανατολίζεται σε άλλους ορίζοντες. Τον κατακτά η Δημοσιογραφία, που θα τον κρατήσει σχεδόν σ' όλη του τη ζωή. Την εποχή εκείνη διαμορφώνεται μιá νέα πολιτική κατάσταση στην Κρήτη, τις παραμονές των Βαλκανικών πολέμων. Ο Βενιζέλος, ήγέτης της προοδευτικής πολιτικής παράταξης, την οποία ποδηγετούσε με την έφημερίδα ΚΗΡΤΞ των Χανίων, γίνεται πρωθυπουργός της Ελλάδας το 1910. Οι όπαδοί του στο 'Ηράκλειο αποφασίζουν να εκδώσουν ένα δημοσιογραφικό όργανο

για την πολιτική ποδηγέτηση του λαού. Ο Μουρέλλος, ένθερμος οπαδός του Βενιζέλου, με την έκδοτική του πείρα, το τυπογραφείο του και την πατριωτική του φλόγα είναι ο ένδεδειγμένος για την έκδοση αυτή.

Βάζει κατά μέρος τα χειρόγραφα της Κρητικής Στοάς και στις 8 του 'Απρίλη του 1911 εκδίδει ως ιδιοκτήτης και διευθυντής εφημερίδα με τον τίτλο ΝΕΑ ΕΦΗΜΕΡΙΣ, με τη δήλωση ότι: *ἐκδίδεται κατόπιν ἐντολῆς τῶν παραγόντων τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος, ὡς τὸ ἐπίσημον δημοσιογραφικὸν ὄργανον αὐτοῦ, οὗ τὰς γνώμας θέλει ἐκπροσωπεῖ καὶ διερμηνεύει.* Τὴν πολιτικὴ αὐτὴ γραμμὴ ἀκολούθησε πιστὰ ὁ Μουρέλλος σ' ὅλη τὴ δημοσιογραφικὴ του καριέρα, ἀπόλυτα συνεπὴς στὴν ιδεολογία του, παρὰ τὶς βίαιες πολιτικὲς ἀντιξοότητες καὶ ἀντιθέσεις τῆς περιόδου ἐκείνης. Ἡ Νέα Ἐφημερίς ἐκδίδεται τὰ πρῶτα χρόνια κάθε βδομάδα, κάποτε δύο φορές τὴ βδομάδα καὶ τέλος ἔγινε καθημερινή. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα ὑπῆρξε ἓνα δημοσιογραφικὸ ὄργανο ἀντάξιο τῶν περιστάσεων. Ὅχι μόνο ὄργανο πολιτικὸ ἀλλὰ καὶ μορφωτικὸ με ἄρθρα ἐπιστημονικὰ ποικίλου περιεχομένου ἐιδικῶν ἐπιστημῶν, τὰ ὁποῖα ἐξεμαίευν ὁ ἴδιος ὁ Μουρέλλος. Σὰν δείγμα τῶν μορφωτικῶν αὐτῶν ἀρθρῶν ἀναφέρω μὰ σειρὰ ἐπιφυλλίδων τοῦ Στεφ. Ξανθουδίδη, σχετικῶν με τὴν ἱστορία τοῦ Ἡρακλείου, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴ Νέα Ἐφημερίδα καὶ ἐκδόθηκαν ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Μουρέλλο τὸ 1927 σὲ ἓνα μικρὸ τομίδιο 157 σελίδων με τὸν τίτλο ΧΑΝΔΑΣ - ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ, πολυτιμότερο βοήθημα καὶ σήμερα γιὰ νὰ γνωρίσει κανεὶς τὴν ἱστορία τῶν μνημείων τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἰωάν. Σπ. Ἀλεξίου τὸ ἐπανεξέδωσε τὸ 1964 με τὴν ἐπιμέλεια καὶ συμπληρωματικὲς σημειώσεις τοῦ Στυλ. Ἀλεξίου.

Ὁ ἴδιος ἦταν καὶ πολιτικὸς συντάκτης, ὅταν δὲν φιλοξενοῦσε ἄρθρα τῶν πολιτικῶν καὶ ἄλλων ἐιδικῶν. Ἀπὸ πολιτικῆς ἀποψης ἡ Νέα Ἐφημερίδα ὑπῆρξε τὸ Βῆμα σκληρῶν πολιτικῶν ἀγώνων τῆς πολυτάραχης ἐκείνης ἀλλὰ καὶ κοσμογονικῆς περιόδου καὶ συγχρόνως ὁ ἀγγελιοφόρος τῶν θριάμβων τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων στὴν Ἠπειρο, στὴ Μακεδονία, στὴ Θράκη καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία.... Ἡ Νέα Ἐφημερίδα ἔζησε τὰ κρίσιμότερα χρόνια γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, ποὺ εἶδε νὰ πραγματοποιοῦνται τὰ πιὸ τολμηρὰ ἐθνικὰ του ὄνειρα, καὶ ἀντιμετώπισε μὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἐθνικὲς καταστροφές. Στὶς στήλες τῆς περιγράφονται ὅλα αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ὀλοζώντανα. Γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα θαυμάσιο χρονικὸ τῆς περιόδου ἐκείνης, πολύτιμο σὰν πηγὴ θετικὴ γιὰ τὸν μέλλοντα ἱστορικὸ.

Ὁ Μουρέλλος δὲν λυτήθηκε δαπάνες γιὰ τὴν πληρέστερη καὶ ταχύτερη εἰδησεογραφικὴ ἐνημερότητα τῆς εφημερίδας του καὶ ἐγκατέστησε πρῶτος ἐκεῖνος τὸ 1924 ἀσύρματο στὰ γραφεῖα τῆς εφημερίδας.

Παρὰ τὴν κυριαρχία τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἀπὸ ἑλληνικῆς καὶ ἀπὸ διεθνoῦς ἀπόψεως ἡ Νέα Ἐφημερίδα δὲν λησμονεῖ τὸ χρέος τῆς πρὸς τὰ τοπικὰ ζητήματα. Τὸ Μεγάλο Κάστρο βρίσκεται στὰ πρῶτα τῶν βήματα, ὕστερα ἀπὸ τόσες καταστροφές καὶ πολλὰ σοβαρὰ προβλήματα τοῦ ζητοῦν τὴ λύση τους. Ἡ Νέα

Ἐφημερίδα σὲ εἰδικὰ ἄρθρα μελετᾷ τὰ προβλήματα αὐτὰ καὶ συμβάλλει στὴν καλύτερη λύση τους.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο φύλλο τῆς Νέας Ἐφημερίδας ὁ Μουρέλλος ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἓνα ἄλλο λογοτεχνικὸ εἶδος, τὸ Χρονογράφημα, μὲ τὸ ψευδώνυμο **Ι. Πύργος**. Ἀκολουθώντας τὰ χνάρια τοῦ Κονδυλάκη, τοῦ πατέρα τοῦ νεοελληνικοῦ χρονογραφήματος, ὅπως τὸν χαρακτήρισε ὁ Νιρβάνας, παρουσιάζεται τακτικὰ κάθε πρωὶ ἀπὸ τὴν καθιερωμένη στήλη του, ποὺ τὴν τιτλοφορεῖ **ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ** καὶ σχολιάζει φιλοσοφώντας τὰ ἐνδιαφέροντα ἐπικαίρα κοινωνικὰ καὶ λοιπὰ θέματα καὶ γεγονότα τῆς ἡμέρας. Γύρω στὰ 1800 εἶναι τὰ χρονογραφήματά του, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴ Νέα Ἐφημερίδα καὶ στὴν Ἐλευθέρα Σκέψη ἀργότερα μὲ τὸ ἴδιο ψευδώνυμο: **Ι. Πύργος**.

Τὸ 1912 ποὺ κηρύχθηκε ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Μουρέλλος ἀφίνει τὴ γραφίδα καὶ παίρνει τὸ τουφέκι γιὰ νὰ ὑπηρετήσει καὶ μ' αὐτὸ τὴν πατρίδα. Πῆγε ἐθελοντὴς καὶ πῆρε μέρος στὴ θρυλικὴ πολιορκία τοῦ Μπιζανιοῦ. Καὶ στοὺς ἐπόμενους βαλκανικοὺς πολέμους πῆρε μέρος σὲ πολλὲς μάχες σὰν ἑφεδρὸς ἀξιωματικός. Τὸ 1917, ὅταν ἔγινε ἡ ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας πῆρε μέρος ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀποστολῆς στρατηγοῦ Νίδερ. Ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ του ζωὴ ἐμπνεύστηκε διάφορα διηγήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ ἄλλα εἶναι ἀνέκδοτα.

Ἀλλὰ τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα του θέλει νὰ δοκιμάσει τὶς ἱκανότητές του καὶ στὸ ἐμπόριο. Μεταφέρει ἀλλοῦ τὶς κάσες τοῦ τυπογραφείου καὶ τὸ τυπογραφεῖο τῆς Νέας Ἐφημερίδας στὴν πλατεῖα τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου μεταβάλλεται σὲ... Κατάστημα Νεωτερισμῶν, τὴ γνωστὴ στοὺς παλιούς Ἑρακλειώτες **ΓΕΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ**. Ἦταν ἓνα μοντέρνο κατάστημα διαφόρων εἰδῶν πολυτελείας ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ προοδεύσει γιὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους καὶ ὁ Μουρέλλος ἀντιμετώπισε οἰκονομικὲς δυσκολίες, ποὺ τὸν ἀνάγκασαν νὰ πουλήσει τὴ Νέα Ἐφημερίδα, γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθει στὶς ἐμπορικὲς του ὑποχρεώσεις. Κι ἔτσι τὴν 1η Αὐγούστου 1926 ἡ Νέα Ἐφημερίς ἐμφανίζεται ὡς ἰδιοκτησία τῆς ἀνωνύμου ἐκδοτικῆς εταιρείας **ΚΡΕΤ**, διευθυνόμενη ἀπὸ συμβούλιο καὶ μὲ διαχειριστὴ τὸ Λάμπη Σουργιαντάκη.

Ὁ Μουρέλλος ἀσχολήθηκε καὶ μὲ ἄλλο εἶδος ἐπιχείρησης. Τὴν ἀνθοκομία! Νοίκιασε τὸ οἰκόπεδο ποὺ εἶναι σήμερα τὸ μέγαρο τῆς Περιφερειακῆς διοίκησης καὶ κρέμασε στὴν πόρτα τοῦ αὐλότοιχου τὴν ἐπιγραφή: **ΑΝΘΟΚΟΜΕΙΟΝ Ο ΚΡΙΝΟΣ!** Προδρόμος καὶ στὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἀνθοκομίας, ποὺ σήμερα ἔχει ἐξελιχθεῖ σὲ ἀνθοῦσες ἐπιχειρήσεις. Φυσικὰ καὶ ἡ ἐπιχείρηση αὕτη εἶχε ἀποτυχία, γιατί οἱ Καστρινοὶ τῆς περιόδου ἐκείνης δὲν ἦταν φιλανθελῆς ὅπως εἶναι σήμερα.

Καὶ ἔτσι ξαναγυρίζει ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ ξεκίνησε. Στὸ τυπογραφεῖο. Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1926 ἐκδίδει ἓνα νέο λαμπρὸ περιοδικό. Τὸ μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ **ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ** μὲ ἐκλεκτοὺς καὶ πάλι συνεργάτες: Τὸ Νίκο Καζαντζάκη, τὴ Γαλάτεια Καζαντζάκη, τὸ Λευτέρη Ἀλεξίου, τὸν Ἀναστασίου, τὸ

Θρασ. Σταυράκη, τὸ Βασίλη Δασκαλάκη, τὴ Μαρία Ἀμαριώτου, τὸ Γιάννη Κορδάτο, τὸ Γιάννη Περγιαλίτη, τὸν Παντελῆ Πρεβελάκη καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἡ λογοτεχνικὴ ὕλη τοῦ εἶναι ζωντανὴ καὶ διαβάζεται καὶ σήμερὰ ἀνετα. Ἐκδόθηκαν συνολικὰ 21 τεύχη, μέχρι τὸ 1928, ὅποτε διακόπτει τὴν ἔκδοσή του, γιὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ ἴδιου χρόνου ἐπανερχεται καὶ πάλι στὴ δημοσιογραφία καὶ ἐκδίδει τὴν ἐφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΣΚΕΨΙΣ, «καθημερινή, πολιτική, φιλολογικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐφημερίς», ὅπως ἀναγράφει στὴν προμετωπίδα τῆς. Ἔχει σχῆμα μεγάλο, ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας, σπουδαῖο γιὰ μιὰ ἐπαρχιακὴ ἐφημερίδα τότε, καὶ χρησιμοποιεῖ στοιχεῖα νέα διαφόρων ὀφθαλμῶν, τῶν 10 καὶ τῶν 8 στιγμῶν, μὲ ὕλη φυσικὰ ἐκλεκτὴ, θαυμάσια ταξινομημένη. Ἡ σελίδωσή της εἶναι καλλιτεχνικὴ, ἄψογη. Ἡ Ἐλεύθερη Σκέψη ἦταν ἀναμφισβήτητα ἡ καλύτερη ἐπαρχιακὴ ἐλληνικὴ ἐφημερίδα, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας φύλλα ὁ Ι. Πύργος σκαρφαλώνει πάλι στὴ γνωστὴ του στήλη ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ καὶ συνεχίζει τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὴ Νέα Ἐφημερίδα φιλοσοφικὴ ἐνατένιση τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Στὴν Ἐλεύθερη Σκέψη καθιερώνει μιὰ καινοτομία ποὺ παίζει σπουδαῖο ρόλο στὴν πνευματικὴ κίνηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Ἡρακλείου. Μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα ἡ δευτέρη σελίδα της ἀφιερώνεται στοὺς νέους, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ποίηση καὶ γενικὰ τὴ λογοτεχνία καὶ τὴ δημοσιογραφία. Εἶναι ἡ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται τὰ νέα λογοτεχνικὰ φιντάνια τοῦ Ἡρακλείου μὲ τὰ πρωτόλειά των.

Ὁ Μουρέλλος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Νέας Ἐφημερίδας διαθέτει μὲ εὐχαρίστηση τὶς στήλες της στοὺς νέους, ποὺ ἔχουν διάθεση νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ὁποιοδήποτε εἶδος λόγου. Σ' αὐτὴ μαθήτευσε καὶ ἀπὸ αὐτὴ ξεκίνησε καὶ ὁ μακαρίτης Ἀθηναγὼρας Μυκωνιάτης.

Συγκέντρωσε καὶ πάλι γύρω του τὰ πιὸ ἱκανὰ παιδιά, ποὺ ἤξερε νὰ διαγνώθει τὶς πνευματικὲς τοὺς ἱκανότητες, καὶ σὰν καλὸς δάσκαλος τοὺς ἔδινε θάρρος καὶ ὁδηγίες καὶ τὰ βοηθοῦσε στὴν προσπάθειά τους. Τὴν Ἐλεύθερη Σκέψη, χωρὶς καμιά ὑπερβολή, τὴν ἔκανε ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ. Ἡ περίοδος ἐκείνη ἔδωσε μιὰ πλειάδα ποιητῶν, λογοτεχνῶν καὶ δημοσιογράφων, ποὺ ἐτίμησαν τοὺς κλάδους αὐτοὺς τοῦ λόγου. Ὁ Γιάννης Σφακιανάκης μὲ τὴν πλούσια λογοτεχνικὴ του δράση, κρατικὸ βραβεῖο πεζογραφίας τοῦ 1960, ὁ Μηνᾶς Δημάκης, κρατικὸ βραβεῖο ποίησης τοῦ 1956, ὁ Θέμος Κορνάρος, ὁ Ἄρης Χατζηδάκης, ὁ Μίνως Μουντρᾶκης, ταλέντο σπάνιο δημοσιογραφίας ἰδρυτῆς ἐπίσης καὶ διευθυντῆς τῆς ἐφημερίδος Δραῖσις, ὁ Νίκος Κατεχάκης ἰδρυτῆς ἐπίσης τῆς ἐφημερίδας ΚΡΗΤΙΚΑ ΝΕΑ, ὁ Μιχάλης Τζενάκης καὶ τόσοι ἄλλοι ὑπῆρξαν πνευματικὰ τέκνα τοῦ Γιάννη Μουρέλλου.

Ἡ Ἐλεύθερη Σκέψη στὰ 8 χρόνια τῆς ζωῆς της, ἐκτὸς τῶν ὑπηρεσιῶν της στὴν πολιτικὴ καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ Μεγάλου Κάστρου καὶ δόλοκληρης τῆς

Κρήτης πρόσφερε σπουδαιότατη υπηρεσία στον τόπο, σὰν φυτώρειο τοῦ ἔντεχνου λόγου.

Τὴν προσφορά τοῦ Μουρέλλου στὴ δημοσιογραφία τῆς Ἐπαρχίας ἀναγνώρισε καὶ ἐτίμησε ἡ Ἑνωσις Συντακτῶν ἐπαρχιακοῦ Τύπου, τῆς ὁποίας ὁ Μουρέλλος ἦταν ισόβιο ἐπίτιμο μέλος, καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Γεωργίος Σβέτσος ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιό του στὸ μνημόσυνο ποὺ ἔγνε πρὸς τιμὴν του στὴν Πάτρα μὲ πρωτοβουλία τῆς Διακιδείου Σχολῆς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1965.

Τὸ 1936, μὲ τὴ δημιουργηθεῖσα νέα πολιτικὴ κατάσταση, ἡ ἔκδοση τῆς Ἑλεύθερης Σκέψης διακόπτεται. Ὁ Μουρέλλος πέρασε σὲ ἕνα ἄλλο κλάδο δραστηριότητος. Διορίζεται Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Δήμου Ἡρακλείου, θέση τὴν ὁποία διετήρησε μέχρι τὸ 1952, ὁπότε ἀποστρατεύτηκε, γιὰ τὸν κατέλαβε τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας.

Ἕνας ἄλλος κλάδος σπουδαῖος τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος τοῦ Μουρέλλου εἶναι ἡ ἱστοριογραφία. Ἐψυχαγώγησε τοὺς Κρητικούς μὲ τὰ διηγήματά του, μὲ τὰ ρωμάντσα του, ἐφιλοσόφησε μαζί τους τὴ ζωὴ μὲ τὰ 1800 χρονογραφήματά του, τοὺς ἐδίδαξε μὲ τὰ θεατρικά του ἔργα καὶ θέλησε νὰ τοὺς μάθει καὶ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου των τῶν τελευταίων χρόνων, τὴν ἱστορία τῶν γονέων των καὶ τῶν παπoύδων των. Τὸ ἐγχείρημα εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ σήμερα ἀκόμη. Ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος στὸν πρόλογο τῆς ἐπίτομης ἱστορίας τῆς Κρήτης τοῦ Στέφανου Ξανθοῦδιδου, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1909 λέει: «Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τῆς ἀκριβοῦς ἱστορίας τῆς Κρήτης δὲν ἔφθασεν ἀκόμη. Ἡ προϊστορικὴ ἐποχὴ καθ' ἡμέραν διὰ τῶν ἀδιακόπων ἐργασιῶν ἀναπλάττεται. Ἡ περίοδος τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶναι ἐλλιπεστάτη ἀκόμη, διότι αἱ εἰδήσεις τῶν ἀρχαίων εἶναι πάνυ ὀλίγαι, ἀνασκαφαὶ δὲ ἐν πολλαῖς τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Κρήτης δὲν ἔγιναν ἀκόμη, ἐξ ὧν ἐλπίζεται, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἡ συμπλήρωσις τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων. Τῆς δὲ ἐνετοκρατίας τὸ κολοσιαῖον ὕλικόν εὐρίσκεται ἀκόμη ἀνεξεργαστον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ τοῖς Ἀρχείοις τῆς Βενετίας. Καὶ δι' αὐτὴν δὲ τὴν τουρκοκρατίαν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῶσι τὰ διάφορα Ἀρχεῖα ἐν Κρήτῃ, Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ καὶ νὰ μελετηθῶσι τὰ σχετικὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα».

Πόσο εἶναι ὀρθὸς οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς τοῦ Λάμπρου εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ ἐννοήσῃ ὁποιοσδήποτε. Ἀπὸ τὸ 1909 μέχρι σήμερα ἔχουν γίνῃ πολλὲς σπουδαιότατες ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφές, ποὺ χύνουν ἄπλετο φῶς σὲ γεγονότα προϊστορικά, ποὺ μέχρι τώρα ἀνῆκαν στὴ σφαῖρα τῆς μυθολογίας. Μελέτες καὶ κείμενα ἔχουν δημοσιευθῇ σὲ διάφορα εἰδικὰ συγγράμματα, ἐλληνικὰ καὶ ξένα, ὅπως εἶναι τὰ Κρητικὰ Χρονικά, ποὺ ἐκδίδει ἀνελλιπῶς ἐπὶ ἕνα τέταρτο τοῦ αἵωνα ὁ Μαικῆνας τῶν Κρητολογικῶν ἐρευνῶν κ. Ἀνδρέας Καλοκαιρινός, τὰ Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, τὸ περιοδικὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ καὶ ἄλλα. Οἱ μελέτες καὶ τὰ κείμενα αὐτὰ μᾶς δίδουν νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης ποὺ ἦταν ἄγνω-

στα μέχρι σήμερα. Και φυσικά ή έρευνα για τις θετικές αυτές πηγές της Κρητικής Ιστορίας, ή όποια, πρέπει να σημειωθεί, γίνεται με άτομική πρωτοβουλία και πολλές φορές με άτομικές δαπάνες των *appassionati*, δηλαδή εκείνων που έχουν πάθος με την ιστορική έρευνα του τόπου των, ή έρευνα, λέγω, των πηγών αυτών συνεχίζεται σε όλους τους τομείς.

Η Ιστορία του Μουρέλλου αφορά μόνο την περίοδο της τουρκοκρατίας. Πραγματεύεται τα ιστορικά γεγονότα από την ολοκληρωτική κατάκτηση της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669 μέχρι την ανακήρυξη της Κρητικής Πολιτείας το 1898. Για τη συγγραφή της Ιστορίας της Κρήτης της περιόδου αυτής χρειάζεται, όπως λέει ο Λάμπρος, αποδεκτίωση των τουρκικών Αρχείων της Κρήτης. Και, όπως είναι γνωστό, έδω στο Ηράκλειο, στην πρωτεύουσα της τουρκικής διοίκησης μέχρι το 1851, έσώθηκε ολόκληρο το Τουρκικό Αρχείο, που αποτελείται από 1070 ογκώδεις χειρόγραφους τόμους με την παλιά τουρκική γραφή, ενώ τα Τούρκικα Αρχεία των Χανίων και του Ρεθύμνου καταστράφηκαν όλα.

Η αναδίφηση του Τουρκικού Αρχείου του Ηρακλείου, το όποιο σήμερα αποτελεί τμήμα της Βικελαίας Βιβλιοθήκης, άρχισε συστηματικά το 1931 από τον γνωστό τουρκομαθή κ. Νικ. Σταυρινίδη, δηλαδή ύστερα από τη δημοσίευση του πρώτου τόμου της ιστορίας του Μουρέλλου. Στο διάστημα της ύπηρεσίας του ο Σταυρινίδης μετέφρασε γύρω στις 3.000 έγγραφα και δημοσίευσε σε τοπικές εφημερίδες πολλά άρθρα, σχετικά με την ιστορία της Κρήτης κατά την τουρκοκρατία, που οι ειδήσεις των, διασταυρούμενες με τις αντίστοιχες πληροφορίες άλλων ελληνικών και ξένων πηγών, μάς δίδουν την πραγματική ιστορία των γεγονότων της τουρκοκρατίας.

Υστερα από τα νέα αυτά ιστορικά στοιχεία ο Μουρέλλος άλλαξε αρκετά τμήματα, κυρίως στον πρώτο τόμο της ιστορίας του, στη δεύτερη έκδοση του 1950.

Όμως ο Μουρέλλος στην τρίτομη ιστορία της Κρήτης δημοσίευσε πολλά αυθεντικά έγγραφα από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και κυρίως από το Αρχείο του προξένου της Ρωσίας στο Ηράκλειο Ιωάννου Μητσοτάκη, που δίδουν άγνωστες πριν πληροφορίες, σπουδαιότητες για τους απελευθερωτικούς αγώνες της Κεντροανατολικής Κρήτης κατά τις επαναστάσεις, αγώνες και θυσίες που τις παρασιωπούν άλλοι ιστορικοί. Πολλά γεγονότα των Κρητικών αγώνων του περασμένου αιώνα θα εθάβονταν στην άγνοια και την αφάνεια, όπως εθάφτηκαν οι ήρωες των γεγονότων αυτών, εάν ο Μουρέλλος δεν έκανε αυτά γνωστά με την ιστορία του.

Επίσης, χάρη στο λογοτεχνικό και απλό λαϊκό ύφος που χρησιμοποίησε ο Μουρέλλος στην ιστορία του και στη μεγάλη κυκλοφορία που είχε, ή ιστορία της Κρήτης κατά την τουρκοκρατία διαβάστηκε από πλατιά λαϊκά στρώματα. Δηλαδή ο σκοπός του συγγραφέα να εκλαϊκεύσει την ιστορία των απελευθερωτικών αγώνων του Κρητικού Λαού επέτυχε.

Σχετικά με την Ιστορία της Κρήτης ο Καζαντζάκης του γράφει από την Αντίμπ το 1956: «Διαβάζω τη ματωμένη της Κρήτης Ιστορία σου και χαίρομαι,

πού ὁ ἀνθὸς τῆς νιότης σου ἔδωσε ἓνα πολύτιμο καρπό. Ὅλοι οἱ Κρητικοὶ ξέρομε τὶς παλικάριες καὶ τὰ θάσανα τῆς Παντέσμης Κρήτης, ὅμως σὰν νὰ τὰ μαθαίνομε γιὰ πρώτη φορὰ, διαβάζοντας τὶς σελίδες πού ἔγραψες. Θαρρῶ μεγάλη ὑπηρεσία μᾶς προσφέρεις μὲ τὸ ἔργο σου, γιατί διαβάζοντας τὴν ἱστορία σου νιώθουμε χαρὰ καὶ ὑπερηφάνεια πού εἴμαστε Κρητικοὶ καὶ πρὸ πάντων μεγάλη εὐθύνη. Πρέπει νὰ 'σαι περήφανος πού τέλεψες μὲ τόση αὐταπάρνηση καὶ τόσες θυσίες τὸ χρέος σου. Πολέμησες καὶ σὺ μὲ τὰ ἄρματα πού σοῦ 'δωκε ὁ Θεὸς καὶ εἶναι σωστό νὰ καταταχτεῖς μὰ μέρα μὲ τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς Κρήτης».

Ὁ Μουρέλλος θέλησε νὰ ἱστορήσει καὶ τὰ σπουδαιότατα ἱστορικά γεγονότα τῆς περιφημῆς Μάχης τῆς Κρήτης, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Συγκέντρωσε ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα καὶ ἐξέδωσε τὸ 1946 τὴ Μάχη τῆς Κρήτης σὲ 4 τεύχη. Ἀλλὰ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πληροφοριοδότες του, πού ἤθελαν μᾶλλον νὰ προβάλλουν τοὺς ἑαυτοὺς των, τοῦ ἔδωσαν πληροφορίες, πού πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν γεγονότων. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴ τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ ἴδιος, καὶ στὴ δεύτερη ἔκδοσι τῆς Μάχης, πού ἔγινε τὸ 1950, γράφει: Στὴ δεύτερή μας αὐτὴ ἔκδοσι ἐλπίζομε νὰ δώσωμε τὴν πραγματικὴ ἱστορία τῆς περιφημῆς Μάχης. Προχωρώντας στὴ βελτίωση τῆς πρώτης μας ἔκδοσης, πού ἦταν γέννημα σπουδῆς, νομίζομε πὼς κατορθώσαμε νὰ ἀπαλλάξομε τὸ πρῶτο ἱστορικὸ μας ὑλικὸ ἀπὸ τὰ φυσικὰ του σφάλματα «ἀνακριβῶν πληροφοριῶν».

Ἡ δεύτερη ἔκδοσι τῆς Μάχης ἔγινε σὲ δυὸ τόμους. Στὸν πρῶτο τόμο μὲ 480 σελίδες περιγράφονται τὰ γεγονότα τῆς περιόδου τῶν ὀλίγων ἡμερῶν τῆς μάχης. Στὸ δεύτερο τόμο μὲ 444 σελίδες περιγράφονται τὰ γεγονότα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀξιεπαινετή προσπάθεια καὶ ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος, πού θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν τραγικὴ ἀλλὰ καὶ ἥρωική ἐκείνη περίοδο, θὰ ἀντλήσει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης τοῦ Μουρέλλου.

Μιὰ ἄλλη προσπάθεια τοῦ Μουρέλλου, πού δὲν τὴν ἀναφέρει κανένας ἀπὸ ἐκείνους πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ βιογραφία του, ἦταν ἡ ἔκδοσι ἑνὸς ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ περιοδικοῦ, πού ἡ συμβολὴ του στὴν ἱστορία τῆς Κρήτης προοιωνιζόταν θετικὴ καὶ σπουδαία. Ἐχῶ ἀκόμη τὴ σχετικὴ ἀγγελία γιὰ τὴν ἔκδοσι αὐτή, πού κυκλοφόρησε τὸ 1939. Στὴν προμετωπίδα τῆς ἀναφέρει:

«ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»

Μηνιαῖον ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὸν περιοδικὸν

Διευθυντῆς Ι. Δ. Μουρέλλου

Μόνιμοι Συνεργάται:

Στέργιος Σπανάκης, Διευθυντῆς Βικελαίας Βιβλιοθήκης

Ν. Σταυρινίδης, Εἰδικὸς μεταφραστῆς τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Δήμου Ἡρακλείου

Στὸ περιοδικὸ αὐτὸ θὰ δημοσιευόταν ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ μελέτες σχετικὲς

μέ την ιστορία τῆς Κρήτης κατὰ τὴ Βενετοκρατία καὶ τὴν Τουρκοκρατία, ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας καὶ τὸ Τουρκικὸ Ἀρχεῖο Ἡρακλείου. «Ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς — ἔγραφε στὴν ἀγγελία αὐτὴ ὁ Μουρέλλος — νὰ συστηματοποιήσωμεν ὅλοι τὰς μελέτας μας καὶ τὰς ἐρεῦνας μας, καὶ νὰ προσπαθῇσωμεν ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, νὰ προσφέρῃ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας».

Δυστυχῶς ἡ ἀνώμαλη ἐκείνη περίοδος τῆς παγκόσμιας ἀναταραχῆς δὲν ἐπέτρεψε νὰ δεῖ τὸ φῶς τὸ περιοδικὸ αὐτό. Ἀλλὰ ὁ τίτλος του ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ἦταν πολὺ πετυχημένος καὶ . . . τυχερός. Ὅτε ἀπὸ 8 χρόνια, τὸ 1947, τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ μετὰ τὸν ἴδιον τίτλο ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ καὶ τὸ ἴδιον πρόγραμμα ἀνάλαβε ὁ Μαικῆνας τῶν Κρητολογικῶν ἐρευνῶν, ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως, κ. Ἀνδρέας Καλοκαιρινὸς καὶ συνεχίζει μέχρι καὶ σήμερον, 24 χρόνια, μετὰ διεθνή συνεργασία, μετὰ ἄρθρα ἀποκλειστικὰ περὶ Κρήτης στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες εὐρωπαϊκὰς γλῶσσας. Ἡ συμβολὴ τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ στὴ διεθνή ἔρευνα τῆς Κρητολογίας εἶναι ἀναμφισβήτητα τεράστια. Σήμερον δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀσχοληθῇ μετὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης χωρὶς νὰ συμβουλευεῖ τὰ Κρητικὰ Χρονικά.

Ἀλλὰ ἀπὸ ὅλη τὴν πολὺπλευρὴ πνευματικὴ δραστηριότητα τοῦ Μουρέλλου ξεχωρίζει ἡ καθ' αὐτὸ λογοτεχνικὴ δημιουργία του, ποὺ τὸν χαρακτηρίζει περισσότερο σὰν πνευματικὸ ἄνθρωπον. Ἄλλωστε τὴ λογοτεχνική του καριέρα ἄρχισε μετὰ ἔργα λογοτεχνικά. Ἡ καθημερινὴ του ἀπασχόλησις μετὰ τὴ δημοσιογραφία, μετὰ τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, ποὺ ἀπαιτεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐργασία, καὶ οἰκονομικὰς συναλλαγὰς, ἢ συμμετοχὴν του στὰ πολεμικὰ γεγονότα καὶ στοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς του δὲν τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἀσχολεῖται καὶ μετὰ τὴ λογοτεχνία. Ἰσα - ἴσα ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐντονὴ ζωὴ ἀντλεῖ τὰ θέματά του.

Δὲν ἔχω εἰδικότητα γιὰ νὰ κρίνω τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Μουρέλλου — ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει καὶ διαθέσιμος χρόνος — καὶ θὰ περιορισθῶ νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα μονάχα τῶν σπουδαιοτέρων ἀπ' αὐτά. Ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγή τοῦ Μουρέλλου εἶναι πλουσιώτατη. Ἰσως δὲν ὑπάρχει στὴν Κρήτη ἂν ὅχι στὴν Ἑλλάδα ἄλλος λογοτέχνης ποὺ νὰ ἔχει συγγράψῃ τόσα ἔργα ὅσα ὁ Μουρέλλος. Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ διηγήματά του δημοσιεύτηκαν σὰν ἐπιφυλλίδες σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ καὶ μερικὰ μεταφράστηκαν στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Ἰωάν. Κνὼχ καὶ δημοσιεύτηκαν σὲ ξένα περιοδικὰ.

Μερικὰ ἔχουν ἐκδοθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιον κατὰ καιροὺς σὲ καλοτυπωμένα βιβλία καὶ ἔχουν κυκλοφορήσει εὐρύτατα. Τέτοια εἶναι τὸ Π ο ρ τ ο φ ὀ λ ι, ὅπου ἀνατάμει τὴν ψυχὴ ἐνὸς στρατιώτη.

Τὸ ὁ Λ ο χ α γ ὁ ς. Σ' αὐτὸ περιγράφει τὸν τύπον τοῦ ἀξιωματικοῦ, ποὺ ὑποκρίνεται τὸν πολεμιστὴ ἀλλὰ εἶναι δειλὸς καὶ λιπόψυχος.

Τὸ Ἱ σ τ ο ρ ί α μ ι ᾱ ς γ υ ν α ῖ κ α ς ποὺ ὕστερον ἀπὸ ἓνα ἀποτυχημένο

γάμο συκοφαντήθηκε από την κοινωνία, ενώ είναι άγνή. Ἡ συκοφαντία τὴν ἀνυψώνει σὲ ψηλὸ βάθρο ἠθικῆς.

Τὸ Κοντὰ στὸ μνήμα, τὸ Ἀγάπησε ποτέ; Τὸ Ἡμερολόγιο ἐνὸς νεκροῦ λοχαγοῦ, ὁ Δάσκαλος, τὸ Ἀγνώστου πατρὸς, Ἡ Γκιουλμπέ, Οἱ Δυὸ τελάλισες καὶ μερικὰ ἄλλα.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτα πολλὰ. Σ' ἓνα κατάλογο τῶν ἔργων αὐτῶν, ποὺ τὰ παρέδωσε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας στὸν ἀδελφὸ του Μανόλη, ἀναφέρονται 56. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι: Μιὰ Ζωή, ὁ Γυρισμός, Τατιάνα Ἰβάνοβνα, ὁ Ξωπατέρας, ὁ Λυτρωμός, τὸ Τραγούδι τοῦ Σολβείγκ, τὸ Ὀρφανό, ἡ Χήρα, ὁ Ἀρχιτέκτονας, τὸ Στραβόξυλο, ὁ Ταπεινός, Ὁμολογία μιᾶς ἀμαρτωλῆς, ὁ Νικητής, Μέσα ἀπὸ τὰ κάγκελα, ἡ Κασαπομαχαίρα, ὁ Τενεκὲ Μαχαλάς, ἡ ἀπαγωγή τοῦ Κράιπε, τὸ Πήδημα τοῦ θανάτου, Παρ' ὀλίγο προδότης τοῦ πατέρα μου, ὁ Ἀθῶος, τὸ Παιδί τῶν δύο ἀδελφῶν, Γιατὶ πέταξα τὸ ράσο μου, ὁ Μικρὸς Γίγαντας κ.λπ.

Τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Μουρέλλου τὸ χαρακτηρίζει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀρετὴ, τὸ καθῆκον, ἡ φιλοπατρία. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀξίες ποὺ συνθέτουν ἓνα χαρακτῆρα τέλειο, σύμφωνο μὲ τὸ τότε κατεστημένο. Οἱ ἥρωές του εἶναι ὑποδείγματα ἠθικῆς, ἀγάπης, ἀρετῆς, ἄξιοι γιὰ μίμηση. Διδάσκει μὲ τὴν εὐχάρστη ἀφήγηση. Θέλει νὰ διαπλάσει χαρακτῆρες σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του.

Ἀλλὰ ὁ Μουρέλλος δὲν ἄφισε κανένα μέσον ἐπικοινωνίας μὲ τὸ πολὺ κοινὸ ποὺ νὰ μὴν τὸ χρησιμοποιήσει. Μὲ τὴν ἐφημερίδα, τὸ περιοδικὸ καὶ τὸ βιβλίο δὲν ἐπικοινωνοῦσε ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν ἀναγνώστη του. Καὶ χρησιμοποίησε τὴν ὁμιλία, τὸν τηλεβόα, ὅπως θὰ σᾶς πεῖ καὶ ὁ ἴδιος.

Ἔδωσε πολλὰς διαλέξεις, κυρίως πατριωτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου. Αἱ Κρησσαι στὸν ἀγῶνα, Ἡ Κρήτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, οἱ Βουρβάχοι, ὁ Δασκαλογιάννης, ἡ Καπετάνισσα Μαριγώ, ὁ Φερὶξ Ἰσμαήλ πασάς, ὁ Ναπολέον στὴν Κρήτη, Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ Ρωσία καὶ τὴ Ρουμανία, τὸ Ἀρκάδι, εἶναι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν διαλέξεων τοῦ Μουρέλλου. Μερικὲς ἀπὸ τὶς διαλέξεις αὐτὲς μεταδόθηκαν τότε καὶ ἀπὸ τοὺς ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς τοῦ Μάρι καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ πετυχημένες εἶναι ἡ διάλεξή του μὲ τὸν τίτλο ΚΡΗΤΙΚΗ ΨΥΧΗ, ποὺ δώθηκε τὸ 1937 στὴν αἴθουσα τοῦ Παρνασσοῦ στὴν Ἀθήνα, καὶ τὸ 1938 στὸ Δημοτικὸ Θέατρο τοῦ Πειραιᾶ. Εἶναι βαθειὰ ψυχολογημένη μελέτη τῆς ψυχρὸς σύνθεσης τοῦ Κρητικοῦ, ποὺ ὀφείλεται σὲ λόγους φυλετικούς, κληματολογικούς, ἱστορικούς. Εἶναι ἡ κληρονομιά τοῦ Κρητικοῦ ἀπὸ τοὺς προγόνους του.

Τὸ Μουρέλλο τὸν τίμησε τὸ Ἡράκλειο ὅταν ζοῦσε. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1940 ὁμιλοῦς Ἡρακλεωτῶν ἀποτελούμενος ἀπὸ τοὺς Μιχ. Ἡλιάδη, πρόξενο τῆς Ἀγγλίας, Ἐμμαν. Ξανθάκη, Γεν. Γραμματέα τότε τῆς Λέσχης Ἐπιστημόνων, τὸ Μάνθο

Πλεύρη, δικηγόρο, τὸ δημοσιογράφο Θρασύβουλο Σταυράκη, τὸν Ἀθην. Μηκωνιάτη, τὸν Εὐάγ. Μαρχογιαννάκη, τὸν Γιάννη Κριτσωτάκη, τὸν Μιχ. Κανακάκη, τὸν Νικ. Σταυρινίδη καὶ τὸν ὁμιλοῦντα, θέλοντας νὰ τιμήσει τὸ Μουρέλλο ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 35ετοῦς πνευματικῆς δραστηριότητάς του, διοργάνωσε μιὰ κοινωνικὴ ἐκδήλωση στὴν αἴθουσα τοῦ κινηματογράφου ΗΛΕΚΤΡΑ, στὴν ὁποία πῆρε μέρος πλῆθος Ἑρακλειωτῶν, ὥστε νὰ ὑπερπληρωθῇ ἡ αἴθουσα καὶ οἱ διάδρομοι. Μίλησε ὁ τότε δήμαρχος Μηνᾶς Γεωργιάδης, ὁ δάσκαλος Κωνσταντ. Τριανταφυλλίδης, ἡ Σοφία Ἀμαριώτου, ὁ Μάνθος Πλεύρης καὶ ὁ Μιχ. Ἡλιάδης, σχετικὰ μὲ τὸ πολύμορφο ἔργο του.

Ὁ Γιάννης Μουρέλλος ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πρὸ σημαντικὲς φυσιογνωμίες τοῦ πρώτου μισοῦ αἰῶνα μας, πὺν ἡ συμβολή του στὴν πνευματικὴ κίνηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ Μεγάλου Κάστρου εἶναι μεγάλη. Εἶναι, ὅπως τὸν χαρακτήρισε κάποιος ὁμιλητής, ὁ πνευματικὸς Νέστωρας τοῦ Ἑρακλείου. Ἀγωνίστηκε, ἐμόχθησε, καὶ κατὰκτησε τιμητικὴ θέση στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα.

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του.

Καὶ τώρα ἀκούσετε τὸν ἴδιο στὸ κύνειο ἀποχαιρετιστήριο ἄσμα του. Πήγαινα κάπου - κάπου ὅταν ζοῦσε καὶ τὸν ἔβλεπα, ἐκεῖ στὸ σπίτι του στὴν ὁδὸ Ἐρωτόκριτου. Ἐβλεπα ὅτι τὸ τέλος δὲν εἶναι μακριὰ καὶ θέλησα νὰ ἀποθανατίσω τὴ φωνή του παρ' ὅλο πὺν ἦταν ἀλλοιωμένη ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια του. Καὶ τὸν ἔπεισα νὰ κάμει μιὰ σύντομη ὁμιλία. Ἀκούσετέ την ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Ἑράκλειο 20 Μαρτίου 1973

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΤΟΥ

Πνευματικοί μου Φίλοι,

Στὸ διάστημα τῆς ἐξηντάχρονης περίπου θητείας μου, στὴν ὑπηρεσία τῆς Τέχνης τοῦ Λαοῦ βρέθηκα στὴν ἀνάγκη νὰ ἀρπάζω στὰ χέρια μου τὸν τηλεβόα, ἄλλοτε γιὰ νὰ βρῶ τρόπο νὰ διακηρύξω τὴν πίστη μου σὲ ὁρισμένες ἀρχές κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, ἄλλοτε νὰ μεταδώσω τὸν παλμὸ τῆς αἰσιοδοξίας μου γιὰ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς μας, ἄλλοτε γιὰ νὰ ρίξω φῶς στὰ ὑπέροχα διδάγματα, πὺν κληρονομήσαμε ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ ματωβαμμένου νησιοῦ καὶ ἄλλοτε, τέλος, γιὰ νὰ παρουσιάσω ἀνάγλυφη καὶ ἔντονη τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπινου συναισθήματος.

Ὅσες φορὲς ἀρπαξα στὰ χέρια μου τὸν τηλεβόα αἰσθανόμουν τὴν ἱκανοποίηση, πὺς κάπου τελίω, κάτι ἐπιδιώκω, κάτι προσδοκῶ. Σήμερα, πὺν μιλῶ μπροστὸ στὸ μαγνητόφωνο, δὲν τελίω πούθενά. Τίποτα δὲν ἐπιδιώκω, τίποτα δὲν προσδοκῶ. Ἀπλῶς διαβλέπω. Διαβλέπω πὺς ὅλοι σεῖς, πὺν δέχεστε νὰ καλύψετε τὰ κενὰ ἐκείνων πὺν φεύγουν, εἴστε προικισμένοι μὲ ἐφόδια, μέσα καὶ πνευ-

ματικές ικανότητες, πολύ ανώτερες από εκείνες που διαθέταμε εμείς οι παλιοί. Πνευματικοί μου Φίλοι,

Φεύγω! Ο σημερινός μου χαιρετισμός είναι μαζί ευχή κι ελπίδα. Εύχομαι και ελπίζω έσείς οι φτασμένοι πνευματικοί ηγέτες του τόπου μας να νοιώθετε για πολύν καιρό τον παλμό της πνευματικής δημιουργίας. Ο δικός μου ρόλος στην πνευματική κίνηση του τόπου μας έληξε. Η σημερινή όμιλία μου είναι το φινάλε, το κλείσιμο του έργου μου. Δεν ξέρω αν το έργο μου αυτό αξίζει, και πόσο αξίζει. Αυτό θα το κρίνετε σείς. Σε σάς ανήκει αυτή η αρμοδιότητα. Έκείνο που ζητώ, και που παρακαλώ να μου αναγνωρισθεί, είναι η προσπάθεια. Στον τομέα της προσπάθειας αυτής θέλω να πιστέψω πως δεν υστέρησα. Υπήρξα ανήσυχη ψυχή, που ούτε μέρα ούτε νύχτα δεν έπαυα να αναζητώ κάτι. Κάτι το πιο τέλει, το πιο άρτιο από εκείνο που κατάφερα να συλλάβω και να αποδώσω. Και σείς, αγαπημένοι μου φίλοι, αν πραγματικά θέλετε να υπηρετήσετε την Τέχνη, ποτέ σας μην πιστέψετε στην τελειότητα του έργου σας. Πάντοτε και παντού υπάρχει στάδιο για κάτι πιο άρτιο το πιο τέλει.

Σας αφήνω. Γειά σας και χαρά σας.

